

“Als Pythagoras gelijk heeft...”: een topos in een lofdicht van Hooft

L. STRENGHOLT

1621
STRENGHOLT, G.
1984

C6
Hooft

In een van zijn vroege sonnetten, geschreven ter ere van een ons overigens onbekende A. J. van Blijdensinne, die blijkbaar werk van Ovidius vertaald had, zegt Hooft in het sextet:

- 10 De siel van den poët vertoont sich in zijn dichten.
Soo, recht Pythagoras zijn jongers onderrichten
Van onser sielen reijs, en wonderlick bedrijf,
Achylles siel was in Homerus lijf gescholen
In Alexanders lijf Homerus siel verholten,
En nu woont Nasoos siel in Blijdensinnes Lijf.¹

De formulering in regel 10 is onduidelijk. Van der Heijden annoteert: “recht: zoals”,² maar dat lijkt een verlegenheidsoplossing, aangezien het woord *recht* nu eenmaal niet “zoals” betekent. De moeilijkheid wordt veroorzaakt door de vreemd geplaatste komma na het eerste woord in de versregel.

De Westeuropese letteren van Hoofts tijd kunnen ons helpen door middel van vergelijkbare plaatsen. In hun uitgave van Karel van Manders *Kerck der Deucht* citeren Miedema/Spies Du Bellay en Ronsard, beiden met een voorwaardelijke bijzin waarin Pythagoras figureert:

- Du Bellay: Si l'on doit croire à Pythagore,
Qui les corps fait reanimer,

Ronsard: Si ce qu'a dit Pythagore
Pour vrai l'on veut estimer
L'ame de Petrarque encore
T'est venue r'animer.³

“Als waar is wat Pythagoras heeft beweerd”: eenzelfde behoedzame wending – de opvatting van de wijze van Samos inzake de zielsverhuizing, de metempsychose, stond uiteraard haaks op het christelijk geloof – komt voor bij de Engelse neolatinist John Owen (*Epigrammata* I,4), eveneens in een laudatief verband:

1 P. C. Hooft, *Sonnetten/Reden vande Waerdicheit der Poesie*, ed. P. Tuynman (Amsterdam, 1971), blz. 2.

2 *De ziel van den poët vertoont zich in zijn dichten*. Deel 9 van Spectrum van de Nederlandse letterkunde (Utrecht-Antwerpen, 1967), blz. 103.

3 Karel van Mander, *De Kerck der Deucht*, uitg. Hessel Miedema en Marijke Spies (Amsterdamse smaldelen 5, Thespa (Amsterdam), z.j.), blz. 64. De editoren verwijzen naar Ovidius' *Metam.* en *Tristia* (zie verderop in deze bijdrage) en melden, dat de aangewezen plaats in het laatstgenoemde werk “door de Pléiade herhaaldelijk geparafraseerd” is, ten bewijze waarvan de regels uit Du Bellay en Ronsard worden aangehaald.

*Ad Dominam Mariam Neville,
Patronam suam.*

Si nos Pythagorae non fallunt dogmata, corpus
Intrarunt Pallas, Iuno, Venusque tuum.
Tres nam virtutes te reperiuntur in una:
Cum tamen in multis rara sit una tribus.⁴

Jeremias de Decker heeft dit puntgedicht als volgt vertaald:

Aan dezelve.

Gij, zoo Pythagoras gewis gaat in zijn vonden,
Huist Pallas, Venus thans en Juno binnen dij.
Drie deugden worden er in u alleen gevonden;
Daar nogtans zelden een van drieën woont in drij.⁵

Six van Chandelier brengt Pythagoras' gedachte in een schertsende verzuchting te pas:

O! had des Samiaaners schryven,
In d'eeuw der Kristenen ook plaats,
Mocht ik een dagh maar zyn Horaats,
Wat deftigh werk zou ik bedryven?

Hier is het thema verweven met de bekende topos waarin de dichter zijn onvermogen uitspreekt ten overstaan van een hem te groots onderwerp. Met de ziel van Horatius in de herberg van Six' lichaam zou er pas iets indrukwekkends tot stand komen!⁶

Hooft refereert, gegeven de vermelding van “Nasoos siel”, waarschijnlijk aan de passage *Metamorphoses* XV, 153-75, waar Pythagoras zelf een uiteenzetting van zijn opvatting in de mond gelegd wordt. Miedema/Spies wijzen overigens op een andere plaats in Ovidius, die het uitgangspunt moet zijn geweest van de door hen geciteerde Franse versregels, nl. de *Tristia* III, iii, 61-64:

*nam si morte carens vacua voltat altus in aura
spiritus, et Samii sunt rata dicta senis,
inter Sarmatias Romana vagabitur umbras,*

4 *Ioannis Audoeni Epigrammatum Vol. I, Libri I-III*. Edited with Introduction, Notes, Indices by John R. C. Martyn (Leiden, 1976), blz. 19.

5 Jeremias de Decker, *Oorspronkelijke dichtstukken* II, ed. Witsen Geysbeek (Amsterdam, 1827), blz. 27. Het versje volgt op een epigram met de titel “Aan zekere doorluchtige Vrouwe”. Vgl. voor De Deckers navolging van Owen: J. B. Wilterdink, ‘John Owen en zijn invloed op Jeremias de Decker en Revius’, in: *TNTL* 76, 1958, blz. 18-40. Het is opmerkelijk, dat De Decker, die tamelijk nauwgezet zijn voorbeeld volgt, de volgorde van de drie godinnen in r. 2 zonder metrische noodzaak heeft gewijzigd. Zou Venus, als laatste genoemd, te veel nadruk gekregen hebben naar zijn zin?

6 Vgl. D. Kuijper, Fzn., ‘De Samiaan’, in: *TNTL* 84, 1968, blz. 311-12, waaruit ik de regels van Six van Chandelier citeer.

perque feros manes hospita semper erit.⁷

Voor een echo hiervan in de Engelse literatuur zie men Highet, *The Classical Tradition*: in 1598 wordt Shakespeare een reïncarnatie van Ovidius genoemd, "zoals de ziel van Euphorbus geacht werd te leven in Pythagoras".⁸

Het is wel zeker, dat de topos waarop wij hier stuiten, een wending rechtstreeks of onrechtstreeks aan Ovidius ontleend, als een locus heeft gefunctioneerd in lofdichten op mensen en boeken, vermoedelijk in het bijzonder op vertaalde werken, en dat er bij naastig speurwerk nog meer voorbeelden te voorschijn zullen kunnen worden gebracht.

Als we Hoofts woorden, het startpunt van deze bijdrage, mogen lezen in het licht van de parallelplaatsen en hun bron Ovidius – hetgeen te meer voor de hand ligt aangezien de dichter iemand prijst die Ovidius heeft vertaald⁹ – dan betekent de versregel in kwestie: "Indien Pythagoras zijn leerlingen op de juiste wijze (*recht*) onderrichtte (aangaande de verhuizing onzer zielen)".¹⁰ De hoofdzin die op deze conditionele bijzin volgt heeft geen inversie, zoals vaker het geval is in zeventiende-eeuwse poëzie, b.v. bij Huygens. We kunnen regel 12-13 van het geciteerde sonnet nu aldus vertalen: "dan was de ziel van Achilles verborgen in Homerus' lichaam (en) Homerus' ziel in Alexanders lichaam besloten". De slotregel, de hoffelijke conclusie van het dichterlijk betoog, is niet meer van de inversiefactor afhankelijk: "en nu woont (op dezelfde wijze) Ovidius' ziel in het lichaam van Blijdensinne". De wending geeft op ludieke wijze de voortreffelijkheid van de vertaling te kennen.

De eerste regel van het sextet moet in de samenhang van het geheel begrepen worden. Ik gebruikte zojuist met opzet de woorden "betoog" en "conclusie". De versregel "De siel van den poëet vertoont sich in zijn dichten" vormt weliswaar een uitspraak op zichzelf, een soort van sententie, maar ze is tevens een schakel in de gedachtengang, een premisse als het ware. Juist de waarheid, dat je in poëzie de ziel van de dichter kunt waarnemen, legt, verenigd met de Pythagoreïsche idee van de zielsverhuizing, de basis voor de slotsom, dat in Blijdensinne's lichaam de ziel van Naso moet wonen.

Anders gezegd: het is in de vertaling of je de oorspronkelijke auteur zelf voor je hebt. Voor een toegewijd vertaler het mooiste compliment dat hij krijgen kan.

Heiloo, juli 1983

De Hoghe Weijdt 59

7 Geciteerd naar *Tristia*, ed. Georg Luck, Bd I (Heidelberg, 1967), blz. 108; Lucks vertaling luidt: "Denn, wenn der Geist, dem Tode nicht verfallend, hoch in den Lüften schwebt und die Lehren des Alten von Samos wahr sind, wird zwischen sarmatischen Schatten der eines Römers flattern und zwischen wilden Manen einer stets ein Fremdling sein" (i.a.p., blz. 109).

8 Gilbert Highet, *The Classical Tradition* (Londen-Oxford-New York, 1967), blz. 203.

9 J. C. de Haan, *Studiën over de Romeinsche elementen in Hooft's niet-dramatische poëzie* (Santpoort-Antwerpen, 1923), blz. 11-13, gaat wel uitvoerig in op andere voorstellingen in Hoofts sonnet, maar niet op het punt van de metempsychose.

10 Bij deze vertaling verwaarloos ik de komma na *Soo*; Hooft heeft wel vaker een voor ons moeilijk te volgen gebruik van de komma.